

TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ VE TÜRKİYE'DE TARIMSAL KREDİ POLİTİKASI*

Hüseyin ŞAHİN**

I. TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ

Gelişme süreci içinde tarımın ekonomideki nisbi öneminin giderek azaldığı, buna karşılık sanayi ve hizmetler kesimlerinin öneminin arttığı tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde saptanmış bir olgudur. Bu olgunun bir sosyo-ekonomik yasa olduğunu ileri sürmek abartma olmayacaktır. Söz konusu olgunun ortaya çıkmasında birçok ekonomik, sosyal ve kurumsal faktörlerin rolü vardır. Ekonomi gelişirken, bu faktörler tarım kesiminin büyüme hızının sanayi ve hizmetler kesimleri büyüme hızından daha düşük kalmasına yol açmaktadır. En başta, milli gelirin bileşimi değişmekte, daha yüksek büyüme hızı gösteren ekonomik faaliyet kollarının milli gelirdeki payı artarken düşük oranda gelişenlerinki azalmaktadır. Nisbi önemi giderek azalan kesimlerin üretim faktörleri talebi de daralmaktadır.

Tarım kesiminin ekonomideki nisbi öneminin azalması, tarımın evrensel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıntıya girmeden bunları tarımsal ürünlerin talep ve arz şartları çerçevesinde inceleyebiliriz.

A. Tarımsal Ürünlerin Talep Şartları

Tarım kesiminin gelişen bir ekonomide nisbi ağırlığını giderek yitirmesi en başta tarımsal malların (gıda maddeleri ve diğer zorunlu ihtiyaç maddeleri) gelir elastikiyetinin düşük olmasından ileri gelir. Kişilerin gelir seviyesi yükseldikçe, gelirin daha düşük bir oranı tarımsal mallar için harcanır (Engel Kanunu). Başka deyimle, tarımsal malların tüketimi gelir artışı oranında artmaz. Tarımsal malların marjinal ve ortalama tüketim meyli belirli bir gelir seviyesinden sonra düşme gösterir. Dolayısı ile, bu tür mallara yapılan harcamalar ekonomik gelişme süreci içinde mutlak olarak artsa da nisbi olarak azalır. Bu malların üretiminde kullanılacak üretim faktörleri talebinin de nisbi olarak daralacağı açıktır. Oysa, tarım kesiminde nüfus artış hızı yüksektir. Tarım, bünyesinde çoğalan nüfusun tamamını istihdam edemez, diğer kesimlere işgücü transferi olur. Ancak, gelişmekte olan bir ülkede tarımın is-

* Bu çalışma kollokyum tebliği olarak hazırlanmış ve 28 Nisan 1982 tarihinde doçentlik jurisine sunulmuştur.

** Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

tihtdamdaki payı milli gelirdeki payından daha yüksektir ¹. Bu nedenle kişi başına gelir tarımda diğer kesimlerdekine oranla daha düşüktür. Dolayısı ile, gelirin fonksiyonu olarak çoğalan sermaye, tarımda kıt olan bir üretim faktörüdür. Buna rağmen, piyasa kuralları içinde, işgücü ile beraber sermaye de tarımdan, marjinal etkinliğin daha yüksek olduğu diğer kesimlere transfer olur ².

B. Tarımsal Ürünlerin Arz Şartları

Diğer yandan, tarımsal ürünlerin arz şartları da tarımın diğer kesimlerden daha hızlı, hatta aynı oranda, büyümesini sağlayacak durumda değildir. Bilindiği gibi, tarımda teknik ilerleme diğer kesimlerdeki ölçüde gelişme göstermez. Herşeyden önce, tarım için son derece önemli ve ikame imkânı sınırlı bir üretim faktörü olan toprağın arzı elastik değildir. Bir ekonomide tarıma elverişli bütün topraklar üretime açıldıktan sonra toprak arzını artırmak mümkün olamaz. Bu nedenle, teknoloji gelişse de tarımda azalan getiri kanunu ergeç etkisini gösterecektir. Emek ve sermayenin marjinal verimlerini ve marjinal ürün gelirlerini diğer kesimlerdeki ölçüde artırma imkânı olmayacaktır. Serbest rekabet şartları altında kaynak dağılımı her faktörün tüm faaliyet sahalarında marjinal ürün gelirlerine eşit karşılık almalarına yol açar (ücret, faiz, rant). Bu bakımdan, diğer kesimlerde faktörlerin verimi ve marjinal ürün geliri yüksek olduğu için, faktörler yüksek karşılık alabilecekleri kesimlere kayar. Azalan verim kanunu tarımın nisbi ağırlığının düşüşüne yol açan önemli bir etkidir.

Azalan verim kanunu yanında, tarımsal üretimin zaman alması, biyolojik ve iklim koşullarının etkisi altında bulunması arz elastikliğini düşürdüğü gibi, belirsizliği ve rizikoyu artırmakta ve istikrarsızlığa yol açmaktadır. İstikrarsızlık ise özellikle sermaye faktörünün tarım kesiminde kullanımını sınırlamaktadır.

Ekonomi gelişirken, çeşitli üretim faktörlerinin arzındaki artış oranı farklılık gösterir, faktörlerin nisbi bolluğu ve nisbi fiyatları değişir. Sermaye işgücünden daha hızlı artar ve sermayenin toprak ve işgücüne oranla fiyatı ucuzlar. Tüm kesimlerde fiyatı nisbi olarak ucuzlayan sermayeyi daha yoğun kullanma eğilimi belirir; sermaye diğer üretim faktörlerine ikame edilmek istenir. Ancak, her üretim dalında ikame imkânları aynı değildir, sermaye kullanım yoğunluğu farklıdır. Sermayeyi nisbi olarak daha fazla kullanabilen kesimlerde büyüme oranı daha yüksek olur, bu kesimlerin ekonomideki nisbi ağırlıkları artar. Her ne kadar ekonomi gelişirken tarımda kullanılan teknoloji giderek daha fazla sermaye yoğun nitelik kazanırsa da, sanayideki sermaye kullanım nisbeti tarım kesiminden daha yüksektir. Bu bakımdan, üretim faktörleri arzındaki nisbi değişme tarımın nisbi önemini azaltacak yönde etki yapar.

Sözü edilen pür ekonomik faktörler yanında bir takım yapısal ve kurumsal etkenler tarım kesiminin faktör kullanımında (özellikle sermaye malları) diğer kesim-

1 G. Kazgan, Tarım ve Gelişme, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977, Bahis, XIV.

2 G. Kazgan, a.g.k., s. 447-448; B.F. Johnston ve J.W. Mellor, "İktisadi Kalkınma da Tarımın Rolü", İktisadi Kalkınma, Seçme Yazılar, ODTÜ, Ankara, 1966, s. 252.

lerle rekabet etmesini güçleştirir. Tarımda ortalama işletme ölçeğinin küçük olması, sermaye şirketlerinin yaygın olmaması, sermaye malları donanımı bakımından yetersiz durumda bulunan aile işletmelerinin önemli yer tutması faktör talebini kısıtlar. Büyük ölçeğin sağlayacağı içten istifadelerden yararlanmak mümkün olmaz.

Tarımsal ürünlerin pazarlanması ile ilgili güçlükler ürünün değer fiyatına satılmaması ve iç mübadele hadlerinin tarım kesimi aleyhine gelişmesine neden olan etkenler de tarımın faktör kullanımını sınırlar ve nisbi ağırlığının düşmesine yol açar. Tarım ürünleri piyasasında genellikle saf rekabet şartları geçerlidir ve tekelleşme eğilimleri sürer. Bu durum iç mübadele hadlerinin tarım aleyhine gelişmesine neden olan önemli bir faktördür ³.

C. Tarım Kesimine Devlet Müdahalesinin Gerekçeleri

Ekonomik gelişmeye paralel olarak tarım kesiminin nisbi ağırlığının azalması karşısında kamu otoriteleri kayıtsız kalamaz, tarım kesimini tamamen piyasa mekanizmasının işleyişine terkedemezler. Devletin ekonomiye müdahalesi ve bir tarım politikası oluşturmaları için pek çok önemli neden vardır. Devletin çeşitli ekonomi politikası tedbirleri ile tarıma kaynak transfer etmesi ve tarımsal gelişmeyi desteklemesi, onu kalkınmada öncelikli kesim haline getirme amacını gütmeyebilir. Ancak, dengeli bir ekonomik kalkınma için çeşitli kesimlerin belirli ölçüde gelişmesini sağlamak gerekir. Bu, kaynakların ekonomik faaliyetler arasında eşit dağıtılması demek değildir. Söz konusu olan, yapısal bağımlılık içinde olan kesimlerin birbirlerini kösteklemeden gelişmelerini yönlendirmektir.

Bilindiği gibi, ekonomi geliştikçe kesimler arası yapısal ilişkiler griftleşir. Her ne kadar, diğer kesimlerin tarıma bağımlılığı giderek azalırsa da tarımın diğer kesimlere bağımlılığı artar. Başka deyimle, tarım, gelişme süreci içinde, diğer kesimler için önemli pazar olma özelliğini uzun süre korur. Eğer, tarımda teknolojik seviye yükseltilemezse ve tarımsal arz artırılarak tarımın diğer kesimlere olan talebi genişletilemezse, bu kesim ekonomik gelişmenin dar boğazı haline dönüşebilir ⁴.

Tarımın gelişmesi diğer kesimleri, sanayiinin gelişmesi de tarımı uyarır. Yapısal ilişkiler griftleştikçe kesimlerin gelişmesi birbiriyle teknolojik ve iktisadi tamamlayıcılık içine girer. Bununla beraber, kesimler üretim faktörleri kullanımı bakımından birbirlerine rakip olurlar. Ancak bu rekabet eşit şartlarda sürmez. Yukarıda belirtilen nedenlerle, tarımın çekiciliği diğer kesimlere oranla daha düşüktür. Dolayısı ile üretim faktörleri gittikçe artan oranda diğer kesimlere kayar. Tarımda sanayi ve hizmet kesimlerine işgücü transferi ekonomik gelişme sürecinin doğal sonucu olarak kendini gösterir. İşgücü transferine paralel biçimde tarımdan diğer kesimlere sermaye transferinin gerçekleştiği bilinmektedir ⁵. Bu dolaylı transferler yanında tarımda yaratılan gönüllü tasarrufların da tarım dışına akması mümkündür. Piyasa mekanizması içinde bu oluşum beklenir. Tarım yarattığından daha az kaynak kullanır.

3 G. Kazgan, a.g.k., Bahis, XIII.

4 I. Livingstone, "Agriculture versus Industry in Economic Development", Economic Policy for Development, ed. by I. Livingstone, Penguin Books, s. 236; B.F. Johnston ve J.W. Mellor, a.g.m. s. 257.

5 G. Kazgan, a.g.k. s. 85.

Diğer yandan, tarım zaruri ihtiyaç maddeleri üreten ve toplumun beslenmesini sağlayan bir kesimdir. Dünyada kötü beslenme ve açlık sorunlarının halâ çözülmemediği günümüzde, gelişmekte olan bir ülkede tarımın ihmal edilmesi ve kendi haline bırakılması rasyonel bir davranış değildir. Gelişme çabasındaki ülke diğer ihtiyaçları yanında gıda maddelerini de dışardan satın almak zorunda kalırsa beslenme standardının düşmesi kaçınılmaz olur. Başka deyimle, tarıma verilmesi gereken ağırlık halkın yaşama düzeyi ile yakından ilgilidir. Yaşama standardının düşük olduğu ülkelerde beslenme ihtiyacı halkın gider bütçesi içerisinde önemli bir yer tutar. Besin maddeleri yeterli ve dengeli bir düzeyde karşılanamazsa hayat pahalılığının ve sosyal huzursuzlukların önüne geçmek kolay olmaz. Enflasyonist bir ortamda ortaya çıkacak olaylar dizisi ekonomik kalkınmayı frenler, dengeyi bozar.

Gelişen bir ülkede tarım kesiminin yüklendiği hayati rol bu kadar ile kalmaz. Tarım uzun süre en büyük istihdam yaratan kesim olmağa devam eder, nüfusun büyük kısmını barındırır. Tarımın gelişmesi direkt olarak bu kitlenin gelir seviyesini yükseltecektir. Ayrıca sanayileşme çabalarının başarıya ulaşması da büyük ölçüde tarımsal üretimin artmasına bağlıdır. Çünkü, sanayileşmenin başlangıcında olan bir ülkede ihracat gelirlerinin oldukça önemli bir kısmı tarımsal malların satışından elde edilir. Sanayileşme politikasının başarıya ulaşması bir ölçüde ithal kapasitesinin artırılmasına bağlıdır. İthal kapasitesinin devamlı ve önemli kaynağı ise ihracat gelirleri olabilir. Sanayileşme çabasındaki bir ülkenin kısa sürede sanayi malları ihracatçısı olması kolay olmayacağına göre, döviz gelirlerinin artırılması, tarım kesiminin desteklenmesi ile mümkün olur. Şu halde, tarımın değişen ekonomik ve teknolojik şartlara uymasını kolaylaştırmak, bu yönde gerekli önlemleri almak gelişmekte olan ülkelerin önemle üzerinde durmaları gereken bir konudur.

D. Tarımsal Politika Araçları

Tarım kesiminin kendisinden beklenen rolleri başarması tarımın karşılaştığı sorunların çözülmesine bağlıdır. Bu da tutarlı global bir tarım politikası uygulanırsa mümkün olur. Tarım politikasının amacı bu kesimde verimi ve ürünü artırarak üreticinin gelirini yükseltmek ve istikrarlı tutmak, tarım piyasalarındaki istikrarsızlığı önlemektir. Böylece, ekonomide tarım kesiminin darboğaz olması önlenecek, bu kesimden kaynaklanan istikrarsızlığın şiddeti azalacak, ekonomik kalkınmada tarımdan beklenen işlevler yerine gelmiş olacaktır.

Global tarım politikası, bir bütün oluşturan çeşitli ekonomi politikası tedbirlerini içerir. Devlet tarım kesimini geliştirmek için çeşitli yöntemlere başvurur. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür ⁶.

1. Kredi piyasasına müdahale ve tarımda sermaye birikiminin hızlandırılması,
2. Girdi-çıktı piyasalarına müdahale ve üretim bileşiminin plan hedeflerine göre yönlendirilmesi,
3. Tarımsal teknolojinin geliştirilmesi ve üreticiye aktarılması,

6 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, J. Klatzman, Les politiques agricoles, P.U.F., Paris, 1972, ve D. Metcaff, The Economics of Agriculture, Penguin Books, 1970, s. 116 ve dev.

4. Tarımda kurumsal yapının iyileştirilmesi ve optimal işletme ölçeğinin sağlanması,

5. Dolaysız kamu yatırımları ile alt yapının geliştirilmesi,

Burada işaret edilen tedbirler bir bütün oluşturur. Tarım kesiminde beklenen gelişmenin sağlanması bu tedbirlerin tutarlı ve birbirini tamamlayacak biçimde sürdürülmesine bağlıdır. Tarım kesimine yapılacak düzensiz, birbirinden bağımsız ve bir plân çerçevesinde gerçekleştirilmeyen müdahaleler beklenen sonuçları vermeyecek ve kaynak israfına neden olacaktır. Bu tedbirler dizisi tarımın yapısında bir transformasyonu gerçekleştirecek biçimde koordineli olarak uygulanmalıdır. Tarımsal işletmeler etkin çalışır yapıya kavuşturulmalı, tarım sürekli yardım alarak yaşayan kesim olmaktan çıkarılmalıdır.

Biz bu çalışmada, sözü edilen destekleme politikası araçlarından kredi politikası üzerinde duracağız. Türkiye'de 1970-1980 döneminde tarımsal kredi uygulamasını inceleyeceğiz.

II. TÜRK TARIMINDA SERMAYE İHTİYACI VE KREDİ POLİTİKASI

Türkiye'de devlet tarım kesimini uzun yıllar çeşitli biçimlerde desteklemektedir. Çeşitli tarımsal politika tedbirleri tarımda uygulama alanı bulmuştur. Yukarıda sözü edilen nedenler; tarımın piyasa mekanizması içinde karşılaştığı dezavantajlı durumlar, devleti bu kesimi desteklemeye sevk etmiştir. Bu sahada elde edilen sonuçlar küçümsenemez. Ancak, bu yönde harcanan çabalar ve uygulamaya konulan tedbirler birbirinden kopuk, plansız ve yetersiz kaldığı için tarım kesimi halâ istenilen düzeye ulaştırılamamıştır. Özellikle, toprak düzenine dokunulmadığı ve kurumsal yapıda gerekli düzenleme sağlanmadığı için çeşitli biçimlerde tarıma yapılan kaynak transferinden ⁷ tarım kesiminde faaliyet gösteren tüm işletmeler dengeli biçimde yararlanamamıştır. Nitekim, bu kesimdeki geçimlik aile işletmelerinin sayısı azalmamış, kırsal nüfusun büyük çoğunluğu geçimini sağlayacak tarımsal gelir elde etme imkânına kavuşamamıştır.

Türkiye'de uygulanan tarımsal destekleme politikası içinde kredi politikası önemli ve sürekli bir öge teşkil eder. Bilindiği gibi, ülkemizde örgütlü tarımsal kredi uygulaması Cumhuriyetten önce başlamıştır ve günümüze kadar kesintisiz sürdürülen en önemli destekleme aracı olmuştur.

A. Tarım Kesiminin Kredi İhtiyacı

Tüm üretim faaliyetlerinde olduğu gibi tarımda da sermaye faktörü büyük önem taşır. Bir tarım işletmesinin faaliyetini sürdürebilmesi için toprak ve işgücü ile beraber, en düşük düzeyde de olsa sermaye malına ihtiyacı vardır. Üretim faktörleri

7 Devlet tarım kesimine çeşitli destekleme yöntemleri ile kaynak transferi sağlarken, bir yandan da yürürlüğe koyduğu ekonomi politikası tedbirleri ile iradi veya gayri iradi olarak kaynak çekmektedir. G. Akalın'a göre 1948-1970 döneminde fon akımı tarım aleyhine olmuş, 1970'den sonra tarım lehine dönmeğe başlamıştır. Bu konuda, G. Akalın, 'Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme, Ankara Üniv. S.B.F. Yayını, Ankara, 1975, s. 131-153 ve T. Pekin, Türkiye'de Tarım Kesimine Verilen Sübvansiyonlar, Ege Üniv. İkt. Tic. İlimler Fak. İzmir, 1973.

içinde sermaye faktörüne ihtiyaç ve bu faktörün önemi teknolojik gelişmeye paralel olarak artar. Yeni teknoloji yeni sermaye mallarında ve ara girdilerde somutlaşır. Emek ve toprak faktörlerinin rasyonel kullanımı, verimlerinin artırılması ve tarım üreticisinin gelirinin yükseltilmesi tarımsal üretim ve pazarlama şartlarının iyileştirilmesi ile mümkün olur. Bu da geniş ölçüde sermaye faktörünün artırılmasına ve etkin kullanılmasına bağlıdır.

Bir işletmede sermaye birikimi için ilk akla gelen kaynak, işletme gelirinden gerçekleştirilen tasarruflardır. Tasarrufun ise gelirin fonksiyonu olduğu malumdur. Tarım kesiminde fert başına gelir seviyesinin düşük olması sermaye birikimini sınırlandıran önemli faktördür.

1970-1980 döneminde Türkiye'de GSYİH'nın ortalama % 24'ü tarım kesiminde yaratılmıştır. Buna karşılık, 1975 nüfus sayımına göre, nüfusun % 58'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu rakamlar açıkça tarımda kişi başına gelirin diğer kesimlere kıyasla düşük kaldığını göstermektedir. Diğer yandan, tarım kesiminde gelir dağılımı kendi içinde de son derece dengesizdir. Ortalama işletme ölçeği çok küçük olduğu gibi, işlenen topraklar işletmeler arasında dengeli dağılmamaktadır. 1970 tarım sayımı sonuçlarına göre, işletmelerin % 50,2'sinin işlediği toprakların yüzölçümü 1-30 dönüm arasındadır. 100 dönümden fazla toprağı olan işletmelerin oranı ise % 3,6'den ibarettir. Öte yandan, DPT'nin 1970 yılında yaptığı bir araştırmanın bulgularına göre ⁸, 1-30 dönüm arasında toprak işleyen, toplam tarımsal işletmelerin % 50,2'nin geliri kendilerine yetmemektedir, işletmelerin % 46,2'sinin ise gelirleri ancak kendilerine yetmekte olup tasarruf yapamamaktadırlar. Bu durumda, tarımsal işletmelerin sadece % 3,6'sının tasarruf yapma ve sermaye birikimine katkıda bulunma imkânları vardır. Şu halde, tarımsal işletmelerin % 96,4'ünün yeni teknolojiyi uygulamaları ve verimli çalışmaları, hatta büyük çoğunluğunun varlıklarını sürdürmeleri, işletme dışından sermaye temin etmelerine bağlıdır. Ellerinde tuttıkları çiftlik (arazi) sermayesini verimli işletmeleri için işletme sermayesini dışardan bulmak zorundadırlar. Ayrıca tasarruf yapma imkânına sahip tarımsal işletmelerin de çeşitli nedenler ile krediye ihtiyaç duymaları doğaldır.

Aradan geçen zaman içinde tarım kesiminde reel gelir seviyesinin ve tasarrufların bir ölçüde yükseldiği görülmektedir. Ancak, toprak dağılımında durumun daha da kötüye gittiği, topraksız ailelerin ve küçük ölçekli işletmelerin sayısının arttığı, ortalama işletme ölçeğinin düşmeye devam ettiği anlaşılmaktadır ⁹. Buna karşılık, 1970-1980 döneminde tarım da sermaye birikiminin geliştiği, makinalaşmanın ve modern girdi kullanımının yaygınlaştığı gerçeği inkâr edilemez ¹⁰. O halde, bu sermaye birikiminin kaynağı nerededir?

- 8 DPT, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri, Ankara, 1970 Zikredenler, G. Kazgan, a.g.k., s. 102 ve İ. Aksöz, "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları", Türk Ziraat Yüksek Müh. Birliği, 34. Genel Kurulu, 1975 s. 11.
- 9 DPT, Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü Ankara, 1978, No: 1636.
- 10 DİE İstatistik Yıllıkları.

Birçok çalışmada ¹¹ belirtilen dönemde, kırsal kesimde refah seviyesinin nisbi olarak yükseldiği ortaya konmuştur. İç mübadele hadleri de tarım kesimi lehine gelişmiştir. Özellikle taban fiyatları uygulamasının yaygınlaştırılması köylünün eline geçen geliri yükseltmiştir. Ancak, refahın geniş halk kitlelerine yayıldığı ve reel tasarrufların önemli ölçüde arttığını söylemek güçtür. Nitekim, 1973 yılında, DPT'nin yaptığı bir gelir dağılımı araştırmasına dayanarak ileri sürüldüğüne göre ¹², tarım kesiminde çalışanların % 80,5'nin aylık harcanabilir geliri 1000 TL. nin altında kalırken, sadece % 2,3'nün geliri 5000 TL. nin üzerindeydi. Bu durumda, tarım kesiminde gerçekleştirilen sermaye birikimi ve makinalaşmanın tarımda kazanılan gelirin tasarruf edilen kısmı ile değil, büyük ölçüde tarım dışı kaynaklar sayesinde gerçekleştirildiği düşünülebilir. Bu konuda iki kaynak akla gelmektedir, a) tarım kesimine açılan krediler ve b) yurt dışında çalışan kırsal kökenli işçilerin gelir transferleridir. İşçiler kanalıyla tarım kesimine akan geliri tam olarak saptamak ve bunun hangi oranda tarımda sermaye birikimine ayrıldığını tahmin etmek çok güçtür. Ancak, son yıllarda tarımda gözlenen hızlı makineleşme ve modern girdi kullanımında bu kaynaktan aktarılan paraların önemli rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarım kesiminde gerçek gelirleri ve kredi ihtiyacını tesbit etmek kolay değildir. Bu konuda yapılan çalışmalar tahminden öteye gidemez. Kredi ihtiyacının tamamı sermaye piyasasına yansımamaktadır. Örgütlü kredi kuruluşlarına yapılan kredi talepleri tarımsal kredi ihtiyacının tamamını temsil edemez.

Tarımsal işletmelerin çok büyük kısmının küçük ölçekli olmaları öz kaynaklarına dayanarak sermaye birikimini sınırladığı gibi, kredi talebini de sınırlamaktadır. Bu işletmeler emek yoğun ve sermaye donanımı yetersiz yapılarını sürdürmek, geçimlik seviyede kalarak faaliyetlerine devam etmek zorunda kalmaktadırlar. Tarımsal işletmelerin borçlanmalarını konu edinen araştırmalar genellikle, işletme büyüklüğü ile borç/aktif oranı arasında aynı yönde bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca işletmeler büyüdükçe her grupta borçlu olanların oranının arttığı saptanmıştır ¹³. Araştırmaların bulgularına göre, Türkiye'de tarım işletmelerinde, topraksız aileler bir yana bırakılırsa, borçlanma oranı genellikle % 10'un altında kalmakta, otofinansmanın oranı ise % 90'nın üzerinde bulunmaktadır ¹⁴. Bu düşük

- 11 N. Keyder, "Türkiye'de Tarımsal Gelir ve Köylünün Refah Endeksi" ODTÜ, Gelişme Dergisi, 1976, s. 63. O. Varher, Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, DPT, 1978.
- 12 DPT (S. Maruflu), Türkiye'de Sosyal Refahın ve Sosyal Güvenliğin Yaygınlaşması Hedefi ve Tarım Sektörünün Sosyal Güvenliği için Model Önerisi, özeti, Milliyet, 15.11.1977.
- 13 M. Talim, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu" Türkiye Ziraat Yüksek Müh. Birliği 34. Genel Kurul Tebliği, Ankara, 1973, s. 8.
- 14 Borçlanma oranı olarak alınan pasif sermayenin aktif sermayeye oranı gelişmiş batılı ülkelerin hemen hepsinde Türkiye'dekinden çok yüksektir. Bu oran, örneğin İsviçre'de % 52,4 (1965), Danimarka'da % 43 (1968), Almanya'da % 20 (1965), A.B.D.'de % 18,3 (1969), Fransa'da % 13 (1966), Japonya'da % 11,3 (1967), Avusturya'da % 8,8 (1968), İspanya'da % 5,7 (1964) ve Türkiye'de; Denizli'de 1566 işletmede (1964 yılında) gerçekleştirilen araştırmaya göre % 3,2, Kuzeydoğu Anadolu'da 923 işletmede 1965-1971 yılları arasında ger-

borçlanma oranlarına bakarak tarımsal işletmelerin mali güçlüklerle karşılaşmadıkları ve krediye ihtiyaç duymadıkları sonucunun çıkarılamayacağı açıktır. Yeterli kredi temin etmekteki güçlükler ve işletmelerin kredi talep etmek açısından elverişli durumda bulunmaması borçlanma oranının düşük kalmasının başlıca nedenidir.

Yukarda verilen ve Türkiye ortalamasını temsil ettiği çok şüpheli olan borçlanma oranı fiilen kullanılan kredilerin aktiflere (işletme sermayesine) oranıdır. Kredi piyasasına yansımayan ve/veya karşılanmayan borçlanma ihtiyaçlarını saptamak mümkün değildir. Diğer yandan, kredi alma, işletmenin ölçeğinin ve aktiflerinin fonksiyonudur. Kredi veren kişi veya kuruluş kredi talep eden işletmenin gösterdiği teminatlara (mal varlığı) bakarak kredi talebini karşılamaktadır. Ayrıca, piyasa mekanizması içinde, kredinin geri dönmeme rizikosunu ile faiz haddi arasında aynı yönde fonksiyonel ilişki vardır. Bu nedenlerle de küçük ölçekli tarımsal işletmelerin kredi bulma imkânı daralmaktadır.

Tarım kesiminde gerçek kredi ihtiyacını kesin olarak saptamak mümkün değildir de, bir takım varsayımlardan hareketle bazı tahminler yapılabilir. Eğer, tarımsal alt faaliyet dalları itibarıyla sermaye/hasıla oranları saptanabilirse, gerekli işletme sermayesi ihtiyacı bulunabilir. Borçlanma/işletme sermayesi oranı da bölgeler ve faaliyet kolları itibarıyla gerçekleştirilecek araştırmalara dayanarak tahmin edilebilir. Sonuçta, tarımsal alt faaliyet dallarının ve global olarak tarım kesiminin kredi ihtiyacını hesaplamak mümkündür. Örneğin, 1978 yılı için tarım kesiminde sermaye/hasıla oranının 2,4 ve borçlanma/işletme sermayesi oranının % 10 olduğunu kabul edersek, tarımın toplam kredi ihtiyacını 60.744 milyon TL. olarak hesaplayabiliriz (*). Tarım Bakanlığının 1968 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmada tarımsal kredi ihtiyacı şu şekilde tahmin edilmişti; 1969 da 6782 milyon TL., 1970 de 7578 milyon TL., 1971 de 8218 milyon TL., 1972 de 9161 milyon TL. ve 1977 de 11.048 milyon TL. ¹⁵.

B. Borçlanma Kaynakları

Tarım kesiminin dış finansman ihtiyacını ortaya koyduktan sonra borçlanma kaynakları üzerinde durabiliriz. Tarım kesiminin kredi kaynakları iki grup altında incelenebilir.

1. Örgütsüz kredi kaynakları (Özel Kişiler)
2. Örgütlü kredi kaynakları (Kurumlar)

çekleştirilen araştırmanın bulgularına göre % 7,2'dir. Kaynak; O.C.D.E. Le Capital dans l'agriculture et son financement, Paris, 1970, İ. Aksöz, "Türkiye Tarımında Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları". s. 17.

Ancak, hemen belirtelim ki, Türkiye ile ilgili rakkamlar sınırlı sayıda işletmeleri konu alan bölgesel araştırmaların bulgularıdır. Bu rakkamları Türkiye'ye genelleştirmek doğru olmaz. Yalnız daha güvenilir ve genelleştirilebilir bulgulara sahip olmadığımızdan kıyaslamalarda kullanmak zorunda kalıyoruz.

(*) 1978 yılında G.S.Y.İ. tarımsal hasıla 253.1 milyar TL., $253.1 \times 2,4 = 607.44$ TL. $607.44 \times \frac{10}{100} = 60.744$ milyon TL. kredi ihtiyacı olarak bulunur.

15 Tarım Bakanlığı, Türkiye'nin Tarımsal Üretim Projeksiyonu 1968—2000, Ankara 1969, Zikreden, İ. Aksöz, a.g.m., s. 15.

Tarımsal işletmeler için bu kredi kaynaklarının nisbi önemi işletme ölçeğine, üretim dallarına, yıllara ve bölgelere göre değişir. Konu ile ilgili değişik yıl ve bölgelerde yapılan anket ve araştırmalar dar kapsamlı olduğundan genellemeye imkân vermemektedir. 1959 ve 1965 yıllarında Ege Bölgesinde yapılan araştırmaların bulguları ¹⁶, işletmelerin % 54 - % 55'nin örgütlenmiş kredi kurumlarına, % 46 - % 45'nin özel kişilere borçlandıklarını göstermektedir. 1958 yılında Tokat'ın bir köyünde yapılan araştırma ise tarımsal işletmelere verilen kredilerin % 46,8'nin örgütlenmiş kredi kurumları (T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri) tarafından karşılandığını ortaya koymuştur. Son olarak 1968 yılında DPT tarafından, 220 temsili köyde seçilen 5244 köylü ile yapılan anketin sonuçlarına değinelim. Söz konusu anket köylerde çiftçilerin % 66'sının borçlu olduğunu ve borç olarak alınan paranın yarıdan fazlasının (% 55,5'i) özel kişilerden, % 44,5'nin örgütlü kredi kuruluşlarından temin edildiğini göstermiştir ¹⁷. O Varher'in 1973 yılında gerçekleştirilen başka bir araştırmanın bulgularına dayanarak işaret ettiğine göre, küçük ölçekli işletmelerde örgütsüz kredi kaynaklarından alınan borçların oranı daha yüksektir ve % 70'e kadar çıkmaktadır ¹⁸.

1. Özel Kredi Kaynakları

Tarımsal işletmelere borç veren özel kişiler, köyden bir kişi, köy ağası, tüccar, esnaf, komisyoncu, faizci, tefeci gibi kimselerdir. Özel kişilerden alınan kredilerin faiz haddi resmi tarımsal kredi faiz haddinin çok üstünde olduğu gibi, vadesi de kısadır. M. Talim'e göre ¹⁹, bu kaynaklardan alınan kredilerin yıllık faiz haddi % 20 ile % 240 arasında değişmektedir. Ege Bölgesinde tefeciler ortalama % 78, tüccar ve komisyoncular ortalama % 44,28 faiz ile kredi vermişlerdir. Söz konusu yıllarda (1970-1973) T.C. Ziraat Bankasının doğrudan üreticiye verdiği kredilerin yıllık ortalama faiz haddi % 9 idi. İçinde bulunduğumuz yıllarda vadeli mevduat faizlerinin ve ticari banka kredilerinin faiz hadleri göz önüne alınırsa, tarım işletmelerinin tefecilerden almak zorunda kaldığı borçların faiz haddinin ne derece yükseldiği tahmin edilebilir. Bu borçlanma sisteminin sosyal ve ekonomik açıdan ne kadar ağır sonuçlar doğuracağı ortadadır. Örgütlenmemiş kredi kaynaklarından çok yüksek faiz ile alınan paraların tarımsal yatırımlarda kullanılmasını beklemek gerçekçi olmaz, sanırız. Bu kaynaklardan alınan krediler yatırımlarda kullanılsa bile elde edilecek hasılanın faiz borcunu karşılaması söz konusu olmayacağından, ilgili tarımsal işletmenin ekonomik gücünde bir gelişme sağlamayacağı açıktır.

2. Örgütlü Kredi Kaynakları

Ülkemizde tarım kesimine kredi açan kuruluşlar arasında ilk akla gelen kuruluş T.C. Ziraat Bankasıdır. Hatta T.C. Z. B. nı tarım kesimine kredi sağlayan tek banka saymak yerinde olur. Zira T.C.Z.B., incelenen dönemde, tarım kesimine açılan kredilerin % 98'ini karşılamıştır ²⁰. Gerçi, T.C.Z.B. yanında, Tütüncüler Banka-

16 M. Talim, a.g.m., s. 14, Tablo 7.

17 D P T, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Anketi, Zikreden, G. Kazgan, a.g.k. s. 101.

18 O. Varher, Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, D P T Ankara, 1978, s. 36. (T.C.Z.B. Türkiye Tarımsal Kredi Araştırması 1973).

19 M. Talim, a.g.m. s. 15.

20 D. Demirgil, "Tarımsal Kredi Bugünkü Durum Sorunlar, Öneriler" D P T Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, Ankara, 1981, s. 322.

şı, Ege Bank, Bağcılar Bankası gibi bazı yöresel bankalar, ile Tekel, T.M. Ofisi, Et Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Çaykur, Şeker Fabrikaları A.O. gibi bazı kamu kuruluşları tarım kesimine kredi açmışlardır. Ancak, söz konusu yöresel bankaların açtığı krediler son derece düşük düzeyde kalmıştır. Adı geçen kamu kuruluşları ise işlevleri gereği, T.C. Merkez Bankasından aldıkları fonları destekleme alımlarında kullanarak üreticiye aktarmışlardır. Bu fonları tarımsal kredi saymak mümkün değildir. Üreticiden satın alınan ürün karşılığı, avans ödemesi şeklinde değerlendirmek yerinde olur. Tarım kesimi diğer ticari bankalardan kayda değer miktarda kredi alamamıştır. Örneğin, 1981 yılı Bilançosuna göre, T.C. İş Bankası'nın açtığı toplam krediler 220 milyar TL. ını aşarken, tarım kesimine verdiği krediler 88 milyon TL. den ibaret kalmıştır ²¹.

Diğer yandan, T.C.Z.B. nin kredi imkânlarının ortalama % 75 - % 80'i tarım kesimine tahsis edilmiş, geri kalanı resmi ve ticari kredi taleplerini karşılamak için kullanılmıştır ²².

İncelemeye çalıştığımız 1971-1980 döneminde toplam banka kredilerinin ortalama % 20,5'i tarım kesimine açılmıştır ²³. Bu oran tarımın aynı dönemde G.S.Y.İ.H. ya oransal katkısının gerisinde kalmaktadır. Diğer yandan, tarım kesiminde gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına oranının ortalama % 12 civarında kaldığı gözönüne alınırsa ²⁴, tarım kesiminin nisbi ağırlığına eşit ilgi görmediği anlaşılar. Buradan, tarım kesiminin kendi öz kaynaklarından yaptığı yatırımların ve dolaysız kamu yatırımlarının yetersiz kaldığı sonucu çıkarılabilir.

Yukardaki açıklamalardan anlaşılabileceği gibi T.C.Z.B. ını tarım kesimine kredi açan tek ana kuruluş saymak hatalı olmayacaktır. Bu nedenle burada sadece T.C.Z.B. dan kaynaklanan tarımsal kredilerin evrimi ve bu bankanın kredi politikası ele alınacaktır. Ancak bir iki noktaya açıklık getirmek gerekmektedir.

İlk önce, T.C.Z.B. nin kredi kaynakları bakımından geniş ölçüde T.C. Merkez Bankasına dayandığına dikkati çekelim. Gerçekten, T.C.Z.B. nin kredi kaynakları içinde reeskont kredilerinin payı çok yüksektir. T.C.Z.B. nin tarım kesimine açtığı kredilerin 1978 de % 53,0'u, 1979 da % 50,4'ü ve 1980 yılında % 67,9'ü reeskont karşılığı T.C. Merkez Bankasından sağlanan fonlar ile finanse edilmiştir. T.C. Merkez Bankası'nın tarım kesimine T.C.Z.B. aracılığı ile verdiği krediler ve bunların T.C. Merkez Bankası toplam kredilerine ve T.C.Z.B. nin tarım kesimine ilgili yıl içinde açtığı toplam kredilere oranı Tablo 1 de izlenebilir. T.C. Merkez Bankası tarımsal

21 Milliyet, 30 Mart 1982, s. 9.

22 T.C.Z.B., Genel Müdürlük Raporları.

23 1971-1980 döneminde toplam banka kredileri ve bu krediler içinde tarım kesiminin payı şu şekildedir.

	1971	1972	1973	1974	1975
a) Milyar TL.	42834	55993	75068	95749	138953
b) %	20,7	17,3	19,0	25,9	23,9
	1976	1977	1978	1979	1980
	183762	231476	294365	451958	787513
	20,4	20,1	16,0	17,0	24,0

Kaynak, T.C. Merkez Bankası Raporları.

24 D P T, Kalkınma Planları.

Tablo: 1

T.C. Merkez Bankasının T.C.Z.B. Aracılığı ile Tarım Kesimine Açtığı Krediler

YIL	T.C.Z.B. aracılığı ile tarım kesimine açılan Merkez Bankası kredileri				T.C. Merkez bankası Kredileri Toplamı	T.C. Merkez Bankası Kredileri içinde tarımsal kredilerin payı %	T.C. Merkez Bankasından sağlanan kaynakların T.C.Z.B. kredilerine oranı %
	Tarımsal finansman için T.C.Z.B. açılan krediler	T.C.Z.B. aracılığı ile T.K.K. ne açılan krediler	T.C.Z.B. aracılığı ile T.S.K. ve B. açılan krediler	T.C. Merkez Bankasının tarıma açtığı toplam krediler			
1971	694	1946	277	2867	17279	16.6	46.3
1972	698	1918	1314	3930	20466	19.2	36.8
1973	749	2441	3855	7045	28780	24.5	43.4
1974	946	2885	11155	14986	52592	28.5	63.9
1975	4203	724	11971	16898	66198	25.5	46.0
1976	6819	2299	13320	22438	110621	20.3	56.7
1977	7106	3262	21225	31593	189699	16.7	66.4
1978	11491	57822	16770	34043	241886	14.1	53.0
1979	16313	14932	31152	62397	382138	16.3	50.4
1980	26249	44451	46946	117646	655183	18.0	67.9

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları

finansman için direkt T.C.Z.B. na ve bu banka aracılığı ile T.K.K. ve T.S.K. ve Birliklerine* reeskont kredileri açmaktadır. T.C. Merkez Bankası ayrıca, T.M. Ofisine ve 1976'dan itibaren Süt Endüstrisi Kurumu, Çaykur ve Et ve Balık Kurumuna direkt olarak, bu kuruluşların tarımsal ürün satınalmalarında kullanılmak üzere kredi açmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, bu krediler gerçek anlamda üretime veya pazarlamaya yönelik krediler sayılamayacağı için incelememizde tarımsal krediler arasında dikkate alınmamaktadır. Buna karşılık, T.C. Merkez Bankasının, T.C.Z.B. aracılığı ile T.S.K. ve Birliklerine açtığı krediler tarımsal krediler içerisinde yer almaktadır. Gerçi, bu kanaldan dağıtılan krediler de genellikle destekleme alımlarında kullanılmaktadır. Fakat, üreticinin satış ve sürüm masraflarının finansmanına ayrıldığı ve T.C.Z.B. kanalıyla dağıtıldığı için tarımsal krediler arasında gösterilmektedir.

Üzerinde duracağımız ikinci husus T.C.Z.B. nin tarımsal kredi dağıtımında işbirliği yaptığı kooperatifler ve kamu kuruluşları ile ilgilidir. Söz konusu banka tarımsal kredileri üreticiye ulaştırırken kredinin konusuna göre, T.K.K., T.S.K. ve Birlikleri ve Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (T.Z.D.K.) ile işbirliği yapmaktadır. T.K.K. ler T.C.Z.B. nin yan kuruluşları olarak değerlendirilebilir. Tablo 2 ve Tablo 3 de görüleceği gibi, T.C.Z.B. kaynaklarından (T.C. Merkez Bankasından sağlanan fonlar dahil) tarım kesimine açılan kredilerin % 80'i sözü edilen kuruluşlar aracılığı ile % 20'si ise doğrudan banka tarafından tarım üreticisine ulaştırılmıştır.

* T.K.K.: Tarım Kredi Kooperatifleri
T.S.K. ve Birlikleri: Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri

Tablo: 2
T.C. Ziraat Bankası Kredilerinin Tarım Üreticisine Ulaştırılması
Bakımından Dağılımı (Yıl İçinde Açılan Krediler)

	Doğrudan Üreticiye		T.K.K. aracılığı ile		T.S.K. ve B. aracılığı ile		T.Z.D.K. aracılığı ile		Toplam	
	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%
1971	2096.0	33.8	1825.0	29.5	2269.4	36.7	451.5	7.3	6191.0	100.0
1972	2848.1	26.7	2390.8	24.4	4571.6	46.0	862.0	3.9	10673.3	100.0
1973	4036.4	24.8	2777.6	17.1	9432.9	58.1	1044.8	6.4	16247.0	100.0
1974	4306.5	18.4	3142.6	13.8	14900.3	63.5	1100.2	4.3	23815.8	100.0
1975	5234.6	14.0	4453.7	12.1	22939.6	62.3	4207.0	11.4	36752.0	100.0
1976	7289.7	18.4	6036.2	15.3	21875.2	55.3	4381.8	11.0	39583.8	100.0
1977	9018.0	18.9	7854.0	16.5	29253.0	61.3	1479.0	3.1	47604.0	100.0
1978	12492.2	19.4	10684.6	16.6	35091.6	54.8	5933.0	9.2	64201.5	100.0
1979	18062.9	14.6	21901.7	17.7	61717.4	49.9	22111.1	17.5	123793.1	100.0
1980	36658.7	19.8	36439.6	19.7	95130.5	51.4	16873.1	9.1	185102.3	100.0
1971-80		20.7		18.1		54.4		6.7		100.0

Kaynak; T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlük Raporları.

Tablo: 3
T.C.Z.B Tarafından Tarıma Açılan Kredilerin Yıl Sonu Bakileri

	Doğrudan Üreticiye Açılan Krediler		Tarım Kredi Kooperatiflerine Açılan Krediler		Tarım Satış Kooperatiflerine Açılan Krediler		T.Z. D.K. Açılan Krediler		Toplam	
	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%
1971	4592.7	39.8	2015.8	17.4	4487.1	38.9	450.2	3.9	11545.8	100.0
1972	5276.7	37.3	2426.2	17.2	5505.2	38.9	933.4	6.6	14141.5	100.0
1973	6826.9	33.2	2738.8	13.4	8566.3	41.8	2387.7	11.6	20519.8	100.0
1974	8258.8	26.0	2954.6	9.3	17802.6	56.1	2716.8	8.6	31731.8	100.0
1975	9580.0	21.1	3236.0	7.1	26890.8	59.3	5660.8	12.5	45367.6	100.0
1976	12316.8	22.3	4147.6	7.3	30694.9	55.8	8067.8	14.6	55227.0	100.0
1977	15236.4	22.4	5203.2	7.6	40073.7	58.9	7534.2	11.1	68047.7	100.0
1978	19270.8	23.6	7454.7	9.2	43465.1	53.3	11350.7	13.9	81541.3	100.0
1979	25977.4	19.4	10120.6	8.0	61023.2	45.6	36497.6	27.0	133618.9	100.0
1980	45798.4	21.1	21898.7	10.1	94030.0	43.3	55259.8	25.5	216987.0	100.0

Kaynak; T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlük Raporları.

C. T.C.Z.B. Tarım Kredi Politikasının İlkeleri

Tüm batılı gelişmiş ülkelerde devlet tarım kesimine, üretimi artırmak, çalışanların yaşama düzeylerini yükseltmek ve tarımsal yapıyı geliştirmek amacıyla, genel tarımsal destekleme politikaları çerçevesinde, ödeme vadeleri ve faiz hadleri bakımından oldukça uygun şartlarda kredi vermektedir. Bu ülkelerde tarım kredi politikası genellikle, bu amaç ile oluşturulmuş bir kredi kurumu aracılığı ile yürütülmekte ve tarımsal krediler bir devlet bankası tarafından finanse edilmektedir ²⁵.

Ülkemizde tarımsal kredi politikasının ilkeleri D.P.T., Maliye, Tarım ve Orman, Köy İşleri ve Kooperatifler ve Ticaret Bakanlıkları ile T.C. Merkez Bankası, T.C.Z.B. ve T.K.K. leri Merkez Birliği Genel Müdürlüğünün üst düzeydeki temsilcilerinden oluşan Krediler Yüksek Nazım Heyeti tarafından belirlenmektedir. Söz konusu heyet tarım kesimine verilecek kredilerin miktarını ve konularına göre dağılımını kalkınma planları ve hükümetlerin saptadığı tarımsal kalkınma ilke ve hedeflere uygun olarak planlar. Bu krediler, yukarda sözü edildiği gibi, saptanan konulara göre T.C.Z.B., T.K.K. leri, T.S.K. ve Birlikleri ve T.Z.D.K. tarafından üreticiye ulaştırılmaktadır.

Tarımsal kredi politikasının genel ilkeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir ²⁶.

1. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin kredi talebi öncelikle ve yeterli ölçüde karşılanır. Bu işletmelerin oluşturdukları kooperatiflerin üretim kapasitelerini artırmak ve girişimlerini desteklemek amacıyla kredilerde kolaylık ve öncelik sağlanır.

2. Özendirilmek istenen alt kesimlerin orta ve uzun vadeli yatırım, işletme ve pazarlama kredisi ihtiyaçları; bu cümleden olmak üzere, geri kalmış yörelerdeki başta hayvancılık ile ilgili projeler, için kaynak tahsis edilir ve kredi ihtiyaçları öncelikle karşılanır.

3. Üretimi iç talebi karşılamayan bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, ihracaata konu olan ve önemli ihracat potansiyeli gösteren ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi amacıyla kredilerde kolaylık ve öncelik sağlanır.

4. Orman içi ve civarındaki köylerde yaşayan üreticilerin gelirlerini ormana yük olmadan sağlamaları amacıyla giriştikleri tarımsal faaliyetler için gerekli krediler açılır.

5. Arazi islahı, sulanması ve dağınık arazi parçalarının toplulaştırılması gibi konularda kredi özendirici araç olarak kullanılır.

6. Projeli yatırım kredisi taleplerine öncelik ve ağırlık verilir. Üretimin işlenmesi, pazarlanması kredi ile teşvik edilir.

Buna karşılık;

a) Gizli yada açık tefecilik yaptığı tesbit edilen ve resmen bildiri vererek ödünç para verme işleri ile uğraşan kişilere kredi verilmez.

b) Spekülatif amaçlar ile veya pazarlama konusu ürünlerin ticareti ile uğraşanlara pazarlama kredisi açılmaz.

c) Tarımsal üretim, pazarlama ve tarımsal sanayi amaçlarını gütmeyen kredi talepleri gösterilen teminat ne olursa olsun kabul edilmez. Tarımsal ürünleri

25 O.C.D.E., Le capital dans l'agriculture et son financement, Paris, 1970. Vol. I.

26 M. Demirpençe, "Tarımda Kredi Politikası Sorunlar ve Çözüm Yolları" Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, s. 331.; E. Özler, "Tarımda Kredi Politikası Sorunları ve Çözüm Yolları" aynı kitap içinde, s. 350-351.

değerlendiren sanayiinin hammaddesinin yurt içinde üretilmesi esas alınır.

d) Tarımsal işletmesini kiraya yada ortakçıya verenlere kredi açılmaz.

e) İşletme (çevirme) kredilerinin aynı olarak kullandırılması esas alınır, nakdi kredi ödenmez.

Burada, görüldüğü gibi, hangi konulara ve hangi amaçlar ile kredi verilmesine öncelik tanınacağı ortaya konulmaktadır. Ancak, özellikle son yıllardaki uygulamalarda bu ilkelere uyulmadığı, kredi uygulamalarının politize edildiği ileri sürülebilir. Özellikle, donmuş kredilerin oranının her geçen yıl artması ve T.S.K. lerine destekleme alımlarını finanse etmek amacıyla açılan kredilerin büyük rakkamlara ulaşması, enflasyonun paranın satın alma gücünü hızla eritmesi, buna karşılık tarımsal kredi kaynaklarının yeterince güçlendirilememesi tarımsal kredi politikasının saptanan ilkelere uygun yürütülmesini güçleştirmiştir.

D. T.C.Z.B. nın Açtığı Kredilerin Konularına Göre Dağılımı

T.C.Z.B. kredileri üreticiye dört kanaldan ulaştırılmakta ve çok çeşitli konulara göre dağıtılmaktadır. Bu kredileri dağıtım kanallarına göre sırasıyla kısaca inceleyelim. 1971-1980 döneminde kredilerin evrimi ve dağılımı Tablo 2 ve Tablo 3 de görülebilir (*).

1. Doğrudan Üreticiye Açılan Krediler: Bu krediler üç grup altında ele alınabilir.

a) Geleneksel krediler

b) Kontrollü Krediler (Tarımsal Kalkınma Kredileri)

c) Özel fonlardan yararlanarak açılan krediler

Geleneksel krediler belli başlı aşağıdaki amaçlar için verilmektedir.

aa) Üretim ile ilgili krediler

i) Çevirme kredileri

ii) Donatım kredileri

bb) Sürüm ve satış (pazarlama) kredileri

cc) Verimlendirme ve iyileştirme kredileri

dd) Arazi ve tesis edindirme kredileri

ee) Tarım sanayii ve sanatları kredileri

aa) Üretim ile ilgili krediler:

Çevirme kredileri: Üreticilerin ihtiyaç duydukları girdileri (tohum, gübre, ilaç, fide, akaryakıt, işgücü, yem gibi....) karşılamak için verilmekte ve o yılın ürün bedelinden geri ödenmesi öngörülmektedir. Ancak bu amaçla verilen kredilerin oldukça önemli bir oranı vadesinde geri dönmemektedir. 1975 de 1.479 milyon TL. (toplam çevirme kredilerinin % 38'i), 1976 da 1.728 milyon TL. (% 35.8'i) ve 1978 de 1.769.4 milyon TL. (% 25.5) ve 1980 de 2.534.7 milyon TL. (% 16.7'si) vadesinde geri dönmemiştir. Çevirme kredilerinin faizi (**) 1976 da yılda % 9.14, 1978 de % 10.4 ve 1980 de % 17.53 olmuştur.

(*) Bundan böyle tarımsal krediler ile ilgili verilen rakkamların kaynağı, aksi belirtilmedikçe T.C.Z.B. Genel Müdürlük Raporlarıdır.

(**) Burada ve takip eden sayfalarda faizden kastedilen faiz ve komisyon olarak elde edilen gelirlerin açılan kredilere oranıdır. Resmi tarımsal faiz oranlarından daha sonra sözedilecektir.

Donatım kredileri: Bu krediler, tarımsal işletmelerin üretim için ihtiyaç duydukları her türlü araç gereç makina, iş hayvanı, diğer canlı cansız demirbaşlar, su ürünlerinin avlanması için gerekli her türlü araç gereç, malzeme, küçük deniz tekne ve motorları ile orman işletmelerinde işletme ve taşıma ile ilgili araçların elde edilmesi amacı ile açılmaktadır. Toprak su projelerinde donatım için gerekli krediler bu gruba girer. Donatım kredilerinde vade 2-5 yıldır. 1976 yılında ortalama faiz % 9.97, 1978 de % 10.4, 1980 de % 18.58 olmuştur. Bu kategorideki kredilerden 1975 de % 17'si (378.5 milyon TL.), 1976 da % 16'sı, (472.5 milyon TL.), 1978 de % 18.6'sı, (746 milyon TL.) ve 1980 de % 8.2'si (794.4 milyon TL.) vadesinde geri dönmemiştir.

Tablo: 4

T.C.Z.B. Tarafından Doğrudan Üreticiye Yıl İçinde Açılan Kredilerin Dağılımı ve Kredilerden Yararlanan Borçlu Sayısı
a- Kredilerden yararlanan borçlu sayısı
b- Ortalama kredi tutarı (TL.)

Yıl	Geleneksel Krediler		Kontrollü Krediler		Özel fonlardan Açılan krediler		Doğrudan üreticiye açılan krediler toplamı	
	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%	Milyon TL.	%
1971	1926.0	91.9	88.4	4.2	81.6	3.9	2096.0	100.0
1972	2564.0	90.0	155.1	5.5	129.1	4.5	2848.1	100.0
1973	3390.0	84.0	244.5	6.1	401.9	9.9	4036.4	100.0
1974	3428.0	79.6	282.0	6.5	596.5	13.9	4306.5	100.0
1975	4424.0	84.5	457.9	8.7	352.7	6.8	5234.6	100.0
1976	6038.1	82.8	677.3	9.3	574.8	7.9	7289.7	100.0
1977	6705.0	74.4	1108.0	12.3	1205.0	13.3	9018.0	100.0
1978	8805.4	70.5	1650.2	13.2	2036.5	16.3	12492.2	100.0
1979	12809.5	70.9	2984.4	16.5	2269.0	12.6	18062.9	100.0
1980	24413.9	66.6	6889.2	18.8	5355.6	14.6	36658.8	100.0
1976	a-	982767	31972		52468		1067937	
	b-	6144.0	21184.2		10.955.2		6826.0	
1978	a-	1037455	61388		115829		1214672	
	b-	8487.5	26.881.5		17582.0		10284.4	
1979	a-	1077995	74258		132207		1284460	
	b-	11.882.7	40189.6		171162.5		14062.6	
1980	a-	1058486	81856		66786		1027128	
	b-	23064.5	84162.6		80190.0		30368.5	

Kaynak: T.C.Z.B. Genel Müdürlük Raporları

Üretim ile ilgili krediler geleneksel kredilerin 1978 de % 74.4'üne, 1979 da % 93.8'ine ve 1980 de % 97.9'una ulaşmıştır.

bb) Sürüm ve satış kredileri (pazarlama kredileri):

Toprak, hayvan ve su ürünlerinin üreticilerin elinden düşük fiyata çıkmaması, pazarın canlanma dönemini beklemeleri ve değer fiyatına satabilmeleri amacıyla ürün karşılığı açılan kredilerdir. Üretici bu kredileri kullanarak ürünü toplama tasnif etme, depolama ve pazara sevk masraflarını karşılar. Kredilerin vadesi en çok bir yıldır. Ancak sürüm ve satış kredilerinin de 1975 de % 5'i (2.7 milyon TL.), 1976 da % 4'ü (8.8 milyon TL.) ve 1978 de % 1.3'ü (3.5 milyon TL.) vadesinde geri dönmüştür. Sürüm kredilerinin ortalama faizi 1976 da % 10.28, 1978 de % 13.36, 1980 de % 19.46 olmuştur.

cc) Verimi artırma ve iyileştirme kredileri:

Bu krediler toprağın verimini artırmak, işlenmeyen toprakların işlenebilir hale getirmek ve toprağı korumak amacıyla projeye bağlı olarak, uzun vadeli (20 yıl), verilmektedir. Bu kategorideki kredilerin vadesi oldukça uzun olmasına karşılık vadesinde geri dönmeyen kredi oranı çok yüksektir; 1975 de % 69'u (8.5 milyon TL.), 1976 da % 68'i (7.9 milyon TL.), 1978 de % 58.5 (5.5 milyon TL.) vadesinde geri dönmemiştir. Verimlendirme ve iyileştirme kredilerinin geleneksel krediler içindeki nisbi payı son derece düşüktür; 1975 de % 3.6, 1976 da % 3.7, 1978 de % 2.6 ve 1980 de % 2.

dd) Arazi ve tesis edindirme kredileri:

Bu tür krediler, bir işletmeye, tarıma elverişli toprak edinmesi, mevcut topraklarını genişletmesi, parçalı topraklarını birleştirmesi, ihtiyaç duydukları tarımsal işletme binalarını yapması sabit makinaları, aydınlatma ve ısıtma araçlarını, su ürünleri için gerekli gemi ve diğer tesisleri, vb. gibi satın alması veya kurması amacıyla açılmakta olup, 20. yıl vadeli, düşük faizli kredilerdir. Ortalama faiz oranları 1978 de % 8.6, 1980 de % 17.9 olmuştur. Sözü edilen kredilerde de vadesinde geri dönmeme oranı oldukça yüksektir. Sırasıyla, 1975 de % 26 (70.5 milyon TL.), 1976 da % 23 (66.5 milyon TL.) ve 1978 de % 19.7 (67.5 milyon TL.) olarak saptanmıştır. Ancak, gerçekten projeli kalkınma kredisi olan bu krediler de önemli meblağlara ulaşmamakta ve geleneksel krediler içindeki oranı oldukça düşük kalmaktadır. 1976 da % 1.6 (83 milyon TL.), 1978 de % 1.6 (143 milyon TL.), ve 1980 de % 1.1 (270.7 milyon TL.).

ee) Tarım sanatları ve sanayii kredileri:

Üreticilerin ürünlerinin pazara ulaşmadan önce standartlaştırılması, yarı mamul ve mamul duruma getirilmesi, saklanması, uygun koşullarda pazarlanmasını sağlamak amacıyla gerekli soğuk hava, tasnif, paketleme, ambalajlama ve benzeri tesislerin kurulması bu kredilerle desteklenmektedir. Tarımsal işletmelerin hammaddelerini yabancı işgücü kullanmadan kendi olanak ve yetenekleri ile işlemeleri ve köy el sanatlarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu krediler sözü edilen konularda ihtiyaç duyulan araç gereç ve makinaların temini ve teknik bilgi ile donatımı için verilmektedir. Tarım sanayii ve sanatlarını geliştirmek için açılan kredilerde vade konuya göre değişmekte olup, maksimum 20 yıldır. Ortalama faiz ise, 1978 de % 15.3, 1980 de % 29.35 olmuştur. Bu kategorideki krediler geleneksel kredilerin 1978 de

% 2, 1979 da % 2 ve 1980 de % 5'inden ibaret kalmaktadır. Vadesinde geri dönmeyen kredilerin yıl sonu bakiyesine oran ise, 1975 de % 5, 1976 da % 9, 1978 de % 14.7'e ve 1980 de % 22'ye varmıştır.

Geleneksel krediler arasında yer alan çevirme, donatım ve pazarlama kredileri tek tek ve bağımsız olarak açıldığında proje düzenlemesine gereksinme göstermez. Bunların dışında kalan yatırım kredi türleri ise mutlaka usulüne uygun olarak düzenlenen projelere dayanarak verilmektedir.

Geleneksel kredilerden 1978 yılı içinde 1036601 tarımsal işletme yararlanmış ve toplam 8805.4 milyon TL. yeni kredi dağıtılmıştır. İşletme başına ortalama kredi 8460 TL. ulaşmaktadır. Ancak, kredi dağılımında büyük bir eşitsizlik dikkati çekmektedir. Söz konusu işletmelerden 999958'i (% 96.5) 2000 TL. ye kadar yeni kredi kullanmış, 2001—10000 TL. arasında kredi alan işletmelerin oranı % 2.5'den, 100 bin TL. nin üzerinde kredi kullanan işletme oranı ise % 1 (1505)'den ibaret kalmıştır. Kredilerin yıl sonu bakiyeleri itibarıyla dağılımında eşitsizlik aynı derecede çarpıcı değildir. Nitekim 2000 TL. ye kadar borcu olan işletmelerin oranı % 27.7 (290959 işletme), 2001—10000 TL. arasında borcu olanlar % 50.3 (527253) ve 50000 TL. nin üzerinde borcu olanlar ise % 2.3 (23796) dır. Buradan, büyük işletmelere daha uzun vadeli kredi verildiği ve/veya büyük işletmeler üzerinde donmuş kredilerin daha fazla biriktiği sonucu çıkarılabilir.

Kontrollü Tarımsal Krediler (Tarımsal Kalkınma Kredileri)

1964 yılında pilot il olarak seçilen Erzincan ve Denizli de uygulamaya konulan ve giderek tüm yurda yaygınlaştırılan kontrollü kredi uygulamasında asıl amaç üreticilerin eğitimi ile ilgili konulara ve kredinin yerinde uygulanmasına öncelik vermektir. Üreticinin hazırlayacağı yatırım projelerinin başından sonuna kadar gözetilmesi, üreticiye gerekli teknik bilgilerin sağlanması ve proje uygulamasının etkili biçimde kontrolü esastır. Projeye dayalı kontrollü tarımsal krediler, küçük ve orta ölçekteki işletmelerin her türlü yatırım ve işletme kredi ihtiyaçlarını gerekli teknik bilgi ile birlikte yeterli ölçüde karşılamak ve etkin kontrol altında kullanılarak verimi en yüksek düzeye çıkarmak amacıyla açılmaktadır. Bu sayede tarımsal işletmeler etkin ekonomik birimler haline gelebilecek ve çalışanların yaşama düzeyi yükselcektir.

Kontrollü tarımsal kredilerin uygulanması ile ilgili temel ilkeler aşağıdaki şekilde özetlenebilir ²⁶.

a) Projenin uygulanması boyunca üreticinin eğitilmesi, kredinin yerinde kullandırılması ve projenin gerçekleştirilmesine yeterli kredinin verilmesi esastır.

b) Kredi açılmasında işletmenin mali gücü esas alınır. Yatırımlar için fon sağlayamayan üreticilere kredi açılmasına önem verilir. Söz konusu yatırımları kendi olanakları ile gerçekleştirebilecek ve başka kaynaklardan kredi sağlayabilecek işletmelere kontrollü kredi açılmaz. Bu nedenle, kontrollü krediler genel olarak orta büyüklükteki işletmelere verilmektedir. Çünkü küçük işletmeler gerekli öz sermayeye

26 C.N. Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede, Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, İ.T.İ.A. Eskişehir, 1981. s. 115-127; M. Bülbül, "Tarımda Kredi Politikası Sorunlar ve Çözüm Yolları", Türkiye 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliği içinde s. 838.

sahip olmadıkları, büyük işletmeler ise ihtiyaçlarını kendi imkânları ile ve diğer kredi kaynaklarından karşılayabilecek durumda bulundukları için gerekli şartları taşımamış olmaktadırlar.

c) Verilen kredinin geri dönmesini güvence altına almak ve üreticiyi güç durumunda bırakmamak için, açılacak kredilerde işletme gelirinin, işletmenin zorunlu giderlerini karşıladıktan sonra krediyi ve faizini geri ödeyebilecek, ayrıca üreticiye ek bir gelir sağlayacak düzeyde olması amaç alınır. T.C.Z.B. tarafından üreticiye açılan kontrollü kredilerde maksimum limit 1976 yılında 200 bin TL., 1979 da 1 milyon TL. ve 1980 de 2 milyon TL. olarak tesbit edilmişti. Tablo 5 de görüldüğü gibi 1978 de 1.650,2 milyon TL. yeni kontrollü kredi açılmış, bu kredilerden 61388 işletme yararlanmıştır. Bunlardan ancak 1053 işletme 100000 TL.'nin üstünde kredi alabilmiş, geri kalan 59203 işletme (% 96.4) ise 2000 TL. nin altında kredi kullanabilmiştir. Bu ölçüde düşük kredinin kontrollü kredilerden beklenen amacı gerçekleştirilmeye yetmeyeceği açıktır.

Kontrollü kredilerde vade konuya göre değişmektedir. Ortalama faiz ise, 1976 da % 9,63, 1978 de % 9,87, 1980 de % 19,25 olmuştur.

Kontrollü tarım kredilerinde, sadece küçük ve orta çiftçilere açılması, projeli krediler olması gibi nedenler ile, projenin kendisi güvence sayılmakta ayrıca arazi ipoteği, zincirleme kefalet gibi güvence aranmamaktadır. Kontrollü tarımsal krediler projeye dayanır. Yeterli kredi ile birlikte teknik bilginin sunulması ve krediyi kullanan işletme ile T.C.Z.B., Tarım Bakanlığı ve Toprak Su Genel Müdürlüğü teknik uzmanları arasında işbirliği sağlanması ilke olarak benimsenmektedir. Bu kredilerin amacına ulaşması, işletmeler ile uzmanların yoğun işbirliğine ve üreticide ekonomik gelişme fikrinin yerleştirilmesine bağlıdır.

Kontrollü tarımsal krediler başlıca iki gruba ayrılmaktadır.

- i) Kontrollü tarımsal kalkınma kredileri
- ii) Toprak su kredileri

Kontrollü tarımsal kalkınma kredileri T.C.Z.B. tarafından yürütülmekte ve üreticinin her türlü yatırım ve işletme kredisi gereksinimleri teknik bilgi ile birlikte yeterli ölçüde ve etkin denetim altında karşılanmak amaç edinilmektedir. Kontrollü tarımsal kalkınma kredileri, kontrollü tarımsal işletme ve kontrollü tarımsal yatırım kredileri olarak açılmaktadır. 1980 yılında açılan kontrollü tarımsal kalkınma kredilerinin % 81'i yatırım, % 19'u tarımsal işletme kredisi olarak verilmiştir. Bu krediler için faiz haddi sırası ile % 19.40 ve % 20.20 olmuştur.

Kontrollü tarımsal kredilerin diğer grubu toprak su kredileridir. Bu krediler genel olarak toprak ve su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi, toprakların birleştirilmesi, tarımsal sulama, toprak ve su tesislerinin bakımı gibi konular için açılmaktadır. Toprak su kredileri, T.C.Z.B ve Toprak Su Genel Müdürlüğü'nün gözetiminde ve teknik işbirliği ile kullanılmaktadır. 1978 yılı içinde açılan toprak su kredileri 200.3 milyon TL. civarında idi, bu rakkam toplam kontrollü kredilerin % 12'sine ulaşıyordu. 1980 yılında bu rakkam 627.0 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir, toplam kontrollü kredilerin % 9.1'inden ibaret idi.

Özel Fonlardan Yararlanarak Açılan Krediler

Bu grupta yer alan krediler de T.C.Z.B. tarafından doğrudan tarımsal işletmelere açılmakta ve çok çeşitli konuları kapsamaktadır. Ancak, bu kredilerin kaynağı

Tablo: 5

T.C. Ziraat Bankası Tarafından Doğrudan Üreticiye Açılan Kredilerin Konularına Göre Dağılımı; Yıl İçinde Açılan Krediler; Yıl Sonu Bakiyesi, Yararlanan İşletme Sayısı, Vade ve Faiz Oranları (1978)

	Geleneksel Krediler Toplamı	Cevirime Kredileri	Satın ve Satış Kredileri	Donatma Kredileri	Verimlendirme ve İyileştirme	Toprak ve Teşhis Edindirme Kredileri	Tarım Sanayi ve Sanatları Kredileri	Kontrollü Krediler	Özel Fonlardan Açılan Krediler	Doğrudan Üreticiye Açılan Krediler Toplamı
Yıl içinde açılan krediler (Milyon TL.)	8805.4	6297.5	255.1	2054.3	2.3	142.9	18.2	1650.3	2036.5	12492.2
Vadesi dolmayan krediler toplamı (Milyon TL.)	9136.7	5163.2	254.2	3261.2	3.9	275.6	111.8	2440.4	3823.6	15654.7
Vadesi geçen ve takipteki krediler (Milyon TL.)	2673.3	1769.4	3.5	745.7	5.5	67.8	76.9	282.3	486.6	3616.1
Yıl sonu kredi toplamı (Milyon TL.)	11810.0	6932.6	257.7	4006.9	9.4	343.4	188.9	2724.7	4310.2	19270.8
Vadesinde geri dönmeyen kredilerin yıl sonu kredi toplamına oranı (%)	22.6	25.5	18.6	1.4	58.5	19.7	40.7	10.4	11.3	18.8
Maksimum Vade	—	1	1	2—5	20	20	20	2—5	4—5	—
Ortalama faiz ve masraflar oranı (%)	10.73	10.45	13.36	10.05	16.49	8.6	15.3	9.87	6.75	—
Yıl içinde kredi alan borçlu sayısı	1037455	965073	18647	49830	197	2819	35	61388	115829	1214672
Yıl sonu borçlu sayısı	1344073	1152183	18377	134614	1687	35252	248	102503	119906	1755038
Borçlu başına yıl içinde açılan kredi tutarı	8487	6525	13715	41251	11794	50684	519858	26883	17578	10284
Borçlu başına yıl sonu kredi tutarı	8787	6017	14022	29766	5572	9740	761034	26582	35945	10985

Kaynak; T.C.Z.B., Genel Müdürlük Raporu, 1978.

Dünya Bankası, A.İ.D. vb. gibi dış finansman kuruluşlarından sağlanan fonlar ile T.C. Merkez Bankası ve T.C.Z.B. nın çeşitli yasalara dayanarak oluşturdukları özel fonlardır. Söz konusu özel fonlardan yararlanarak tarımsal işletmelere çok çeşitli amaçlar ile kredi açılmaktadır. Bunların başlıcaları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Teşvik ve geliştirme kredileri
2. Toprak ve tarım reformu kredileri
3. Tarımsal köy kalkındırma kooperatiflerine açılan krediler
4. Tohumluk yardım kredileri
5. Yemeklik ve yemlik kredileri
6. Tarımsal mücadele kredileri
7. Besi, süt ve kümes hayvancılığı kredileri
8. Balıkçılık ve su ürünleri kredileri
9. Arazi açma kredileri
10. Meyve ve sebzeçilik kredileri

1978 yılında bu fonlardan açılan krediler toplamı 2036.5 milyon TL. ye ulaşmış ve bu kredilerden 115829 tarımsal işletme yararlanmıştır. İşletme başına ortalama 17582 TL. kredi düşmektedir. Özel fonlardan açılan kredilerin 1978 yılı sonundaki bakiyesi 2310.2 milyon TL. ye ulaşmaktadır, borçlu sayısı ise 120 bine yaklaşmıştır. Kredi dağılımında dengesizlik bu tür kredilerde de kendini göstermektedir. Sözü edilen yıl içinde bu kategorideki kredilerden yararlanan işletmelerin % 95.4'ü 2000 TL. nin altında kredi kullanmış, 100 bin TL. nin üstünde kredi kullanan işletme sayısı ise 513'den ibaret kalmıştır. Dikkat edileceği gibi, işletmelerin ölçekleri itibariyle dağılımında var olan dengesizlik, kredi dağılımına aynı şekilde yansımaktadır. Özel fonlardan açılan kredilerde vade konuya göre değişmekte, ortalama faiz (masraflar dahil) ise 1978 de 11.43 ve 1980 de % 12.45 olarak hesaplanmıştır.

2. Tarım Kredi Kooperatifleri (T.K.K.) Aracılığı ile Açılan Krediler

Ülkemizde tarım kesimine açılan kredilerin önemli bir bölümü T.K.K. ler aracılığı ile üreticiye ulaştırılmıştır. 1971-1980 döneminde T.K.K. lerin açtığı krediler toplam tarımsal kredilerin % 18'ine ulaşmaktadır. Bu kredilerin büyük bölümü T.C.Z.B. tarafından finanse edilmiştir. T.K.K. lerinin öz varlıklarına dayanarak açtığı krediler, dağıttığı toplam kredilerin yaklaşık % 10—% 18'i civarında kalmaktadır. Diğer yandan, T.K.K. lerin açtığı kredilerin büyük bir oranı vadesinde dönmekte, donmuş kredilerin miktarı sürekli yükselmektedir. Bu durum T.K.K. lerin olduğu kadar T.C.Z.B nin de kredileme gücünü sürekli aşındırmaktadır. Bilindiği gibi, T.K.K. lerin kredi kaynaklarının çok önemli bir kısmı T.C. Merkez Bankası tarafından sağlanmakta, geri kalanı da T.C. Ziraat Bankası kaynaklarından beslenmektedir (Tablo 1 ve Tablo 2). Örneğin 1979 yılında T.K.K. lerin açtığı 21,9 milyar TL. tutarındaki krediden yaklaşık 4 milyar kendi kaynaklarından karşılanmıştır. Ancak, bu kooperatiflerin yurdun dört yanına dağılmış teşkilatı ile küçük tarım üreticilerine kredilerin ulaştırılmasında T.C.Z.B. nın görevini son derece kolaylaştırdığı ve dağıtımın maliyetini yükledikleri inkar edilemez ²⁷.

27 A. Zarakolu, Ülkemizde Kooperatif İşletmeler ve Ana Sorunları, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara, 1981, s. 18—19.

T.K.K. lar ortaklarına belli başlı dört konuda kredi açmaktadırlar. Bunlar, kısa vadeli, genel gereksinimler, akaryakıt ve gübre kredileri ve orta vadeli donatım kredileridir. T.K.K. lerin ortaklarına açabileceği kredi tavanı 1980 yılında 300 bin TL. olarak tesbit edilmişti. 1980 yılı başında bu kooperatiflerin üye sayısı 2151'e ortak sayısında 1.357.376'ya ulaşmıştır ²⁸.

3. T.S.K. leri ve Birlikleri Aracılığı ile Tarım Sektörüne Açılan Krediler

Bilindiği gibi, T.S.K. leri ülkemizin tarımsal üretiminde önemli yeri olan bazı ürünlerin iç ve dış piyasalardaki sürüm ve satışını sağlamak fiyat, istikrarsızlığını ve üreticinin gelirindeki dalgalanmaları düzenlemek amacıyla kurulmuşlardır. Bu kooperatifler ve birlikleri gerek duydukları kaynakları T.C.M.B. ve T.C.Z.B. dan, diğer bankalardan, özel fonlardan ve kendi kaynaklarından sağlarlar.

T.S.K. leri ortaklarına belli başlı aşağıdaki konularda kredi açmaktadırlar.

- i) Ortak rehinli krediler
- ii) Ortak işletme kredileri
- iii) İthalat akreditif kredileri
- iv) Tesis kredileri
- v) İştirak kredileri
- vi) Destekleme kredileri
- vii) Piyasa alımları için rehinli işletme kredileri
- viii) Yeddi emin kredileri

T.S.K. ler ve Birlikleri tarafından açılan tarımsal kredilerin evrimi Tablo 2 de görülmektedir. 1970'li yılların başlarında T.S.K. ler aracılığı ile açılan krediler T.C.Z.B. tarımsal kredilerinin % 40'ına yaklaşıyordu. 1974'den sonra tarımsal krediler içinde T.S.K. lerin açtığı krediler % 55'i aştı, ancak 1975-1980 ortalaması % 56,7 oldu.

T.C.Z.B. tarımsal kredileri içinde T.S.K. aracılığı ile açılan kredilerin payının artması tarımsal destekleme alımlarının yaygınlaşması ve finansmanı için gereken fonların büyümesine bağlanabilir. Gerçekten, son yıllarda T.S.K. kredilerinin % 90'dan fazlası tarımsal destekleme alımlarını finanse etmek için kullanılmıştır. Diğer yandan, bu kategoride açılan kredilerin de son zamanlarda gittikçe önemli bir yüzdesi vadesinde geri dönmemiştir. Örneğin, T.S.K. kredilerinden 1975 de % 18,9'u, 1976 da % 26,6'sı ve 1978 de % 43,6'sı ve 1980 de % 22,6'sı vadesinde geri dönmüştür. Bu krediler son yıllarda T.C.Z.B kaynakları üzerinde büyük bir yük teşkil etmiş, diğer alanlara ayrılan tarımsal kredilerin yeterli ölçüde artmasını önlemiştir. 1981'in ilk aylarında T.S.K. ve Birliklerinin gerek reeskont gerekse banka kaynaklarından olmak üzere T.C.Z.B. na 102,9 milyar TL. borcu olduğu tesbit edilmiştir. T.C. Merkez Bankası T.C.Z.B. aracılığı ile gerek T.K.K. lerine gerekse T.S.K. ve Birliklerine kullandığı kredilere vadesi geldiğinde doğrudan mahsup işlemi yapmaktadır. Bu ise T.C.Z.B. nın üreticiye yeniden ve belirli süre içinde kredi açma imkânını sınırlamaktadır ²⁹.

28 M. Keten, Tarım Kredisinde ve Pazarlama da Kooperatifler X, Türk Kooperatifçilik Kongresi, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara, 1981, s. 30.

29 M. Keten, a.g.m., s. 37.

4. Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kredileri

Tarımsal işletmelere T.C.Z.B. ve T.C. Merkez Bankası kredilerini aktaran diğer bir aracı kamu kuruluşu T.Z.D.K. dur. Bu kuruluş aracılığı ile tarımsal işletmelerin ihtiyaç duyduğu gübre kredileri dağıtılmaktadır. Gübrenin tarımda önemli bir girdi olarak kullanımının artmasına paralel olarak T.Z.D.K. nın dağıttığı kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki nisbi payı yükselmiştir. Tablo 2 de görüldüğü gibi, 1975 yılında T.Z.D.K. tarafından açılan krediler 4207 milyon TL. kadardı ve bu meblağ yıl içinde açılan toplam tarımsal kredilerin % 11,4'üne ulaşıyordu. Söz konusu kurum aracılığı ile açılan gübre kredileri 1979 da 22.111 milyon TL., 1980 de de 16.873 milyon TL. ye yükselmiştir. Bu rakamlar ilgili yıllarda açılan toplam tarımsal kredilerin sırasıyla % 17,5 ve % 9,1'ine varmıştır. Bu konuda açılan kredilerin mutlak ve oransal olarak hızla yükselmesi gübrenin tarımsal girdi olarak öneminin her geçen yıl artmasından ileri gelmektedir. Son yıllarda T.Z.D.K. gübre kredileri ve T.S.K. ve Birlikleri destekleme kredilerinin oranı yükselirken T.C.Z.B. tarafından doğrudan üreticiye açılan kredilerin ve T.K.K. lerinin dağıttığı kredilerin toplam krediler içindeki oranı düşmüştür. Merkez Bankası son yıllarda doğrudan T.Z.D.K. una reeskont kredisi açmağa başlamıştır.

E. Tarımsal Kredi Politikasının Değerlendirilmesi

Tarımsal kredi politikası genel tarım politikasının bir parçası, bir araçtır. Kredi politikasından beklenenler genel tarım politikasının amaçlarından ayrı düşünülemez. Tarım politikası çerçevesinde tüm destekleme araçları bilinçli ve koordineli kullanılırsa tarımda beklenen yapısal değişiklik sağlanabilir, tarım kesimi ekonominin diğer kesimleri ile bütünleşir, tarım ekonomide dar boğaz olmaktan kurtarılabilir. Kredi uygulaması amaçlanan sonuçların elde edilmesinde tek başına yeterli olmayacaktır, ancak son derece önemli bir destekleme aracı olduğu inkâr edilemez. Özellikle, selektif uygulamalar için son derece elverişlidir. Tarımsal kredi özendirilmek istenen faaliyet dalları ve bölgeler için etkili biçimde kullanılırsa tarım kesiminde global plan hedeflerine uygun yapısal değişmelerin sağlanması kolaylaşır.

Türkiye'de tarımsal kredi politikası, acaba, tarımsal yapıyı değiştirme de etkili bir araç olarak kullanılmış mıdır? Uygulamada görülen önemli aksaklıklar nelerdir? Kuşkusuz tarım kesimine örgütlü kredi kurumları tarafından açılan kredilerin bir işe yaramadığı söylenemez. Tarımda çok önemli aşamalar kat edilmiştir ve bunda kredi uygulamasının payı inkâr edilemez. Ancak, tarım kesiminin ve ekonominin yapısından kaynaklanan bir takım faktörler daha iyi sonuçlar elde edilmesine imkân vermemiştir. Bu faktörler, kendi kaynaklarının yetersizliği ve tarımın ekonomik, sosyal ve kurumsal yapısının geriliği şeklinde özetlenebilir. Sözü edilen faktörlerin, tarımsal kredi uygulamasında neden olduğu eksiklik ve aksaklıkları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

1. Tarımsal kredi uygulamasında dikkati çeken ilk nokta örgütlü kredilerin yetersizliğidir. Tarım kesimi ihtiyacı olan kredinin büyük bir kısmını örgütlü olmayan kredi kaynaklarından yüksek faiz ile ve elverişsiz şartlarda almak zorunda kalmaktadır. Tarıma verilen örgütlü kredilerin artırılması için T.C.Z.B. ve işbirliği yaptığı kooperatiflerin kaynaklarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ticaret bankalarının tarımsal işletmelere düşük faizli uzun ve orta vadeli kredi vermeleri

imkânı yaratılmalıdır. Zira, tarım kesimi, T.C.Z.B. dışında, bir kaç yöresel bankanın açtığı küçük krediler hesaba katılmazsa, ticaret bankalarından kredi alamamaktadır.

2. Kredi talebinde bulunan her tarımsal işletmeye ihtiyacını karşılayacak kredi gerekli teknik bilgi ile birlikte sunulmalı ve kredinin yerinde kullanılması gözetilmelidir. Bunun için de proje kredisi uygulamasına ağırlık verilmelidir. 1971-1980 döneminde, Türkiye'de orta ve uzun vadeli projeli kredilerin oranının yüksek olduğu söylenemez. T.C.Z.B. nin doğrudan üreticiye açtığı kredilerin büyük bir kısmı kısa vadeli işletme kredileri olarak verilmiş, yatırım kredilerinin oranı düşük kalmıştır. Kontrollü kredi uygulaması giderek yaygınlaştırılmışsa da tahsis edilen kaynakların yetersiz kaldığı açıktır. Projeli kredilerin artırılması tarımsal işletmelerin üretim kapasitesini ve gelir seviyesini yükseltmekte etkili olabilir. Ancak, bu tür kredilerin yerinde kullanılması teknik eleman sayısının artırılması ve krediyi kullanan işletmeler ile krediyi açan ve tarım kesimi ile ilgili diğer idari ve teknik kuruluşların uyumlu işbirliği yapmaları halinde mümkün olur.

3. Kredi kullanımının yakından gözetilmesi ve teknik bilgi ile desteklenmesi halinde alınan kredinin yerinde ve amacına uygun kullanılması mümkün olacaktır. Zira, tarıma açılan kredilerin önemli bir kısmının tarımsal faaliyetlerde değil, tüketim amacıyla kullanıldığı tesbit edilmiştir. D.P.T. nin gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre örgütlü kredi kurumlarından alınan kredilerin % 41,1'i tarımsal yatırımlar için harcanmış geri kalanı tarım dışı işlerde, özellikle ev işleri ve borç ödemeleri için sarfedilmiştir ³⁰.

4. Kredilerin yerinde kullanılmaması işletmelerin üretim kapasitelerini ve ödeme güçleri üzerinde olumlu etki yaratmadığı için alınan borcun vadesinde geri ödenmesi mümkün olmamıştır. Daha önce işaret edildiği gibi, vadesinde dönmeyen ve donmuş kredi niteliği kazanan borçlar sürekli yükselmiş, bazı kredi türlerinde yıl sonu bakiyesinin % 50'sini aşmıştır. Bu durum, işletmeler açısından kredi kullanma ciddiyet ve sorumluluğunu ortadan kaldırdığı ve ekonomik bakımdan güç durumda bıraktığı gibi, kredi kuruluşlarının kredileme kapasitesini de önemli ölçüde aşındırmıştır. Vadesinde geri dönmeyen krediler kredi uygulamasını amacından saptırmış, kredi giderek sosyal yardım niteliği kazanmıştır. Bu sorunun çözümü kredinin yerinde kullandırılması ve tarımsal işletmelerin üretim kapasitelerinin ve ödeme güçlerinin artırılması ile mümkün olur. Diğer yandan, gerekmediği zaman borç erteleme-sine gidilmemelidir.

5. Kredi politikasının başarılı yürütülmesi sadece kredi veren kuruluşların maddi gücüne ve iyi örgütlenmiş olmasına da bağlı değildir. Kredi kuruluşları ne kadar güçlü ve iyi örgütlenmiş olursa olsun, eğer krediyi kullanacak tarımsal işletmeler belirli ölçüde öz sermayeye sahip değillerse ve çok küçük ölçekte iseler kredinin verimli kullanılması güçleşecektir.

Bilindiği gibi, Türkiye'de tarım kesiminde faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 3 milyonun üzerindedir. Ancak bunlardan % 3,6'nın işlediği topraklar 100 dönümü aşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, % 50'den fazlasının geliri kendilerine yetmemektedir. İncelenen dönemde örgütlü kredi kurumlarından her yıl borç alan işlet-

30 D.P.T., Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor I. Ankara 1970. Zikreden, G. Kazgan, a.g.k., s. 101. Tablo V.

melerin sayısı milyonu aşmaktadır. Örneğin 1978 yılında T.C.Z.B. nın doğrudan açtığı kredilerden 1 milyon 200 bin işletme yararlanmıştır. Belirtilen yılın sonundaki borçlu sayısı ise 1750 bini aşmıştır. İşletme başına düşen ortalama borç miktarı 10985 TL. kadardır. Bu meblağın bir tarımsal işletmenin finansman ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu açıktır. Diğer yandan, işletmelerin oldukça büyük bir oranının yararlandığı kredi tutarı ortalamanın çok altındadır. İşletmelerin öz sermayesinin düşük olması yanında kredi tutarının da yetersiz kalması üretim kapasitesinin genişletilmesine imkân vermemektedir. Dolayısı ile tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu işletme (çevirme) sermayesini ve tüketimlerini karşılamak için borçlanmak zorunda kalmaktadırlar.

6. Bir işletmeye açılan kredinin, işletmenin üretim kapasitesini genişletmesi için vade ve faiz bakımından uygun olması aranır. Vade yatırımın sonuçlarının alınmasına yetecek kadar uzun olmalıdır. Alınan borcun ve faizinin elde edilen net hasıla ile karşılanması temel ekonomik kuraldır. Bu kurala göre sabit sermaye yatırımları uzun vadeli krediler ile finanse edilmelidir. 1971-80 döneminde T.C.Z.B kaynaklarından açılan kredilerin büyük bir yüzdesi kısa vadeli olmuştur ve çevirme sermayesi olarak kullanılmıştır. Örneğin, 1978 de bu kredilerin % 30,7'i kısa, % 69,3'ü orta ve uzun vadeli, 1979 da % 75,7'si kısa, % 24,3'ü orta ve uzun vadeli 1980 de ise % 81,4'ü kısa ve % 18,6'sı orta ve uzun vadeli olarak açılmıştır. Tarımda yapısal değişmeyi hazırlayacak sabit sermaye yatırımlarının artırılması için projeye dayalı uzun vadeli kredilere ağırlık verilmesi gereklidir. Çevirme, pazarlama ve destekleme alımları için açılan kredilerin üretim kapasitesini geliştirmekte direkt yararı olmayacağı açıktır.

Bununla beraber, uygulamada vadesinde dönmeyen kredilerin oranının her geçen yıl artması, fiili vadenin öngörüleni aşması sonucunu doğurmaktadır. Ancak, bu uygulamanın kredi veren kuruluşları çok güç duruma düşürdüğü ve kredi açma potansiyellerini aşındırdığı gibi, krediyi kullananlara da yararı olduğu söylenemez. Vadesinde geri ödenmeyen krediler bir yandan yerinde kullanılmamış olmakta ve üreticinin yeniden kredi alma imkânı ortadan kalkmakta diğer yandan, bu kredilerin fiili faizi yükselmektedir.

7. Diğer yandan, Türkiye'de tarım kesimine açılan kredi faizlerinin yeteri kadar düşük olmadığı söylenebilir. Gerçekte T.C.Z.B. kaynaklarından ve aracılığı ile tarıma açılan kredilerin ortalama faiz hadleri ticari bankaların kredilere uyguladığı faiz haddinin çok altında kalmaktadır. Düşük faizli kredi uygulaması ile devlet tarıma bir ölçüde sübvansiyon vermiş olmaktadır ³¹. Ancak, tarım kesiminde düşük verimlilik göz önüne alındığında uygulanan faiz haddinin yine de yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Bir işletmede kredi kullanma koşulu, saf hasıla/aktif sermaye (işletme sermayesi) oranının kredi faiz haddinden büyük olmasıdır. Burada, söz konusu olan saf hasıla, diğer üretim faktörlerinin payı çıktıktan sonra aktif sermayenin payı olarak kalan kısımdır. Saf hasıla/aktif sermaye oranı kredi faiz haddinden büyükse işletmenin kredi kullanmakta çıkarı vardır, değilse kredi kullanmak işletme için rasyonel bir davranış olmayacaktır ³².

31 T. Pekin, Türkiye'de Tarım Kesimine Verilen Sübvansiyonlar, Ege Univ. İ.T.İ. Fak. İzmir. 1973, s. 208—215.

32 İ. Aksöz, a.g.m., s. 48.

Türkiye'de ortalama tarımsal kredi faiz haddinin % 9 olduğu yıllarda (1 Eylül 1970'den itibaren) Kuzey Doğu Anadolu da bazı tarımsal işletmelerde yapılan bir araştırmada saf hasıla/aktif sermaye oranının % 46'dan ibaret kaldığı, tarımsal gelir/aktif sermaye oranının ise % 8,55 olduğu tesbit edilmiştir ³³. Demek oluyor ki, söz konusu işletmelerde, kredinin işletmeye net hasıla bırakması için faiz haddinin % 46'yı aşmaması gerekiyordu. Tarımsal gelir/aktif sermaye oranı bile kredi faiz haddinin altında kalmakta idi. Kuşkusuz, Kuzey Doğu Anadolu'daki bazı tarımsal işletmelerdeki düşük verimlilik tüm Türkiye'ye genelleştirilemez. Bununla beraber, ülkemiz tarımında ortalama verimliliğin çok yüksek olmadığını da kabu etmek zorundayız. Diğer yandan, Türkiye'de örgütlü tarımsal kredi ortalama faiz haddinin O.C.D.E. ülkelerinin bir çoğunda uygulanan tarımsal kredi faiz hadlerinin üzerinde olduğu tesbit edilmiştir ³⁴. Halbuki, bu ülkelerde ortalama tarımsal verimliliğin ve net hasıla/aktif sermaye oranının Türkiye'dekinden daha düşük olduğu söylenemez.

Türkiye'de bankacılık sistemi içinde paranın maliyetinin çeşitli faktörler nedeniyle yüksek olması yanında ³⁵, 1973'den sonra hızlanan enflasyonist ortamda faiz hadleri sürekli olarak yükseltilmiştir. Bilindiği gibi, 1.VII.1980 tarihine kadar, Türkiye'de resmi faiz hadleri arz ve talebe göre serbestce teşekkül etmemekte kamu otoriteleri tarafından tesbit edilmekte idi. Belirtilen tarihten sonra bankalar aralarında anlaşarak faiz hadlerini belirlemeğe başladılar.

1.10.1974 tarihine kadar, vade farkı gözetilmeksizin ortalama % 9 da kalan tarımsal kredi faiz hadleri, bu tarihten sonra, enflasyon oranının hızlanması nedeniyle sık sık yükseltildi. 1.10.1974 de ortalama % 10,5 olarak belirlenen tarımsal kredi faiz haddi, 1.5.1979 da kısa vadeli krediler için % 14'e, orta ve uzun vadeli krediler için % 16'ya yükseltildi, 1.3.1980 de kısa vadeli kredilerde % 16 orta ve uzun vadeli kredilerde % 18 oldu. 1.7.1980 de tüm faizler serbest bırakılınca,

33 İ. Aksöz, a.g.m., s. 49.

34 Bazı O.C.D.E. ülkelerinde 1966—1970 yılları arasında tarımsal krediler için uygulanan faiz hadleri aşağıda görüldüğü gibi idi.

		Fiilen uygulanan Tarımsal kredi faiz haddi	Normal tarım- sal kredi faizi	Vadesinde ödenen borca faiz indirim oranı
Almanya	1966/67	% 3	% 5,9	% 2,9
İtalya	1968	% 3	% 8,15-% 8,4	% 5,15-% 5,4
Hollanda	1969	% 7,25	İpotekli kredilerde	
Fransa	1970	% 6,5	Kısa vadeli, % 3 - % 7 orta vadeli	
A.B.D.	1969	% 8,5	Federal Land Bankın Açtığı kredi- ler daha önceki yıllar da % 5 idi.	
Yunanistan		% 5,5-% 6,5	Üreticilere	
		% 4	Çiftçilere orta ve uzun vadeli	
		% 3,5	Kooperatiflere	
Türkiye	1970	% 9	% 10,5	% 1,5
		% 7	Kooperatiflere	

Kaynak; O.C.D.E. Le Capital dans l'agriculture et son financement, Paris, 1970.
Nakleden, İ. Aksöz, a.g.m., s. 49.

35 Bu konuda ayrıntılı bilgi için, A. Zarakolu, "Türkiye'de Faiz Politikası" Türkiye Bankacılığının Başlıca Sorunları Semineri içinde, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1969, s. 62—99.

T.C.Z.B. nın tarım kesimine açtığı kredilerde faiz % 22'ye kadar yükseldi, 1981'in sonlarından itibaren, enflasyon oranının düşmesine paralel olarak tekrar % 20'ye düşürüldü. Belirtilen dönemde T.C. Merkez Bankası reeskont hadleri de kademeli olarak % 8'den % 19,50'ye çıkarılmıştır ³⁶.

Failen uygulanan kredi faiz hadleri komisyon ve masraflar ile biraz daha yükselmekte ve konulara göre değişmektedir. Yine de tarım kesimine açılan kredilerde faiz haddi her zaman için diğer kesimlere açılan banka kredileri faiz hadlerinin altında kalmıştır. Ancak, diğer tercihli kredilerde olduğu gibi tarımsal kredilerde kotaya tabidir, belirtilen faiz haddinden tarımsal işletmelerin diledikleri kadar kredi almaları söz konusu değildir. Tercihli kredilerde, faizin tanzim edici rolü son derece zayıftır ³⁷.

8. Türkiye'de uygulanan tarımsal kredi politikasında dikkati çeken diğer bir husus, konularına göre kredi dağılımında son yıllarda ortaya çıkan çarpıklık ile ilgilidir. Özellikle, son yıllarda T.S.K. ve B. lerine açılan kredilerin oranında büyük artışlar olmuş, buna karşılık T.C.Z.B. tarafından doğrudan üreticiye açılan ve T.K.K. lerinin aracılık ettiği kredilerin oranı düşmüştür. Destekleme alımlarının yaygınlaşması ve giderek politize olması finansman kaynaklarına olan ihtiyacı artırmıştır. Destekleme alımlarının T.C.Z.B. kaynaklarından finanse edilmesi, bu bankanın diğer konular için açtığı kredilerin oranının azalmasına yol açmıştır. Gerçekten son yıllarda T.C.Z.B. nın T.S.K. ve Birliklerine açtığı kredilerin toplam tarımsal kredilere oranı % 50'yi aşmış % 60'a yaklaşmıştır. T.S.K. ve Birliklerinin açtığı kredilerin büyük bir yüzdesi destekleme alımlarında kullanılmakta olup yatırım kredilerinin oranı son derece düşüktür. T.C.Z.B. kaynaklarının daha verimli olarak, tarımsal işletmelerin üretim kapasitelerini genişletmek ve verimlerini artırmak amacıyla kullanılması için destekleme alımlarının başka kaynaklardan finanse edilmesi gerekir. Buradan serbest kalacak fonların kontrollü kredi uygulamasına aktarılması tarımsal yapının iyileştirilmesinde etkili sonuçlar verecektir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz, tarımın yapısı ve özellikleri dolayısı ile devletin tarıma düşük faizli uygun vadeli kredi açması zorunludur. Ancak, ucuz kredi politikası, tarımsal yapının transformasyonu için uygulanması gerekli destekleme politikası araçlarından sadece bir tanesidir.

36 T.C. Merkez Bankası, Aylık Bültenleri.

37 A. Zarakolu, a.g.m., s. 99.

KAYNAKLAR

- Akalın, G., Tarımımızın Sosyo—Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme, S.B.F. Yayını, Ankara, 1975.
- Aksöz, İ., "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları Çözüm Yolları", Türk Ziraat Yüksek Müh. Birliği 34. Genel Kurul, Ankara, 1973.
- Aksöz, İ., Zirai Kredi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1972.
- Aral, N.Z., "Türkiye'de Zirai Kredi ve Müesseseleri", Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1964.
- Badouin, R., Economie Rurale, Arman Colin, Paris, 1971.
- Berberoğlu, Ç.N., Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede, Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1981.
- Bülbül, M., "Tarımda Kredi Politikası, Sorunlar ve Çözüm Yolları", Türkiye 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, (İzmir 2-7 Kasım) D.P.T. Ankara, 1981 s. 825—846.
- Demirgil, D., "Tarımsal Kredi, Bugünkü Durum Sorunları Öneriler", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, D.P.T. Ankara 1981, s. 321—328.
- Demirperçin, M., "Tarımda Kredi Politikası Sorunları ve Çözüm Yolları", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, D.P.T., Ankara, 1981, s. 329—344.
- D.P.T., Genel Tarım Politikası ve Sorunları, D.P.T., No: 1223, Mayıs, 1972.
- D.P.T., Türkiye Tarımında Yapısal Değişme Teknoloji ve Toprak Bölüşümü, Ankara, Mayıs, 1978, No: 1636.
- Güneş, T., "Türkiye'de Tarımsal Kredinin Organizasyonu" Türk Ziraat Yüksek Müh. Birliği, 34. Genel Kurul, Ankara, 1973.
- Hallet, G., The Economics of Agricultural Policy, Basil Blackwell, Oxford 1971.
- Kazgan, G., Tarım ve Gelişme, İstanbul Üniv. İktisat Fak. İstanbul, 1977.
- Kazgan, G., "İkinci Dünya Harbinden Günümüze Kadar Tarım Kesiminde Gelişme ve Tarım Politikası", Türkiye Ekonomisinin 50. yılı semineri, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Bursa 1973, s. 579—637.
- Keten, M., "Tarım Kredisinde ve Pazarlamada Kooperatifler", X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara, 1981.
- Keyder, N., "Türkiye'de Tarımsal Gelir ve Köylünün Refah Seviyesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, Güz. 1970, Ankara, s. 33—59.
- Keyder, N., "Türkiye'de Tarımsal Reel Gelir ve Köylünün Refah İndeksi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1976, No: 12, s. 57—74.
- Klatzman, J., Les Politiques agricoles, P.U.F., (Coll. SUP), Paris, 1972.
- Köksal, E., "Türkiye'de Tarımsal Kredi Sorunu", ODTÜ Gelişme Dergisi Güz 1971, No: 3, s. 499—525.

- Johnston, B.F., Mellor, J.W., "İktisadi Kalkınmada Tarımın Rolü", İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, ODTÜ, Ankara, 1966. (Çev. S. Özdeğiz) s. 242-270.
- Livingston, I., "Agriculture Versus Industry in Economic Development", Economic Policy for Development, Penguin Readings içinde, 1971, s. 235-249.
- Metcaff, D., The Economics of Agriculture, Penguin Books, 1970.
- Milli Prodüktivite Merkezi, Türkiye Tarımında Gelişmeler ve Kaynakları, Ankara.
- O.C.D.E., Le Capital dans l'agriculture et son financement, Paris, 1970, Vol. I.
- Özler, E., "Tarımda Kredi Politikası Sorunları ve Çözüm Yolları", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, D.P.T., Ankara, 1981.
- Pekin, T., Türkiye'de Tarım Kesimine Verilen Sübvansiyonlar, Ege Üniv. İktisadi Ticari İlimler Fak. İzmir, 1973.
- Talim, M., "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu", Türkiye Ziraat Yüksek Müh. Birliği 34. Genel Kurul Tebliği, Ankara, 1973, s. 112-131.
- T.C. Ziraat Bankası, Genel Müdürlük Hesap Yılı Raporları.
- Varlier, O., Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, Ankara, D.P.T., 1978.
- Zarakolu, A., "Türkiye'de Faiz Politikası" Türkiye Bankacılığının Başlıca Sorunları, Türkiye Ekonomi Kurumu, İktisadi Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1969.
- Zarakolu, A., "Ülkemizde Kooperatif İşletmeleri ve Ana Sorunları", X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara, 1981.